

Jonas Olofsson

Ett institutionellt perspektiv på den svenska modellen Några obeaktade aspekter

Forskningen om den svenska modellen i allmänhet, och den solidariska lönepolitiken i synnerhet, har expanderat kraftigt under senare år. Detta förklaras huvudsakligen av den kris modellen befinner sig i. Denna kris måste i sin tur ses i perspektivet av stagnationsproblemen i svensk ekonomi sedan 1970-talet.

Den solidariska lönepolitiken har varit en av den svenska modellens viktiga institutioner. Den kraftiga strukturrationaliseringen, koncentrationen av industri- och tjänsteproduktionen samt den höga rörligheten på arbetsmarknaden under 1960-talet, brukar tillskrivas den solidariska lönepolitiken. Det finns emellertid aspekter på den utvecklingen som inte uppmärksammas av den etablerade forskningen i någon större utsträckning. I denna uppsats kommer jag att framhålla betydelsen av ett strukturanalytiskt och arbetslivshistoriskt perspektiv i forskningen om den svenska modellen.

En hittills underskattad aspekt på den svenska modellens utveckling utgör utbildningsinstitutionernas betydelse. I modern ekonomisk forskning tillmäts utbildningsverksamheten stor betydelse för ekonomisk tillväxt. Den tillväxtorienterade politik som genomsyrade den svenska modellen medförde också en särskilt stor betydelse för yrkesutbildning, arbetsmarknadsutbildning och vuxenutbildning för att åstadkomma rörlighet, anpassning och mottaglighet för teknisk utveckling i produktionslivet.

De centrala institutionerna i den svenska modellen har utvecklats och implementerats under den omvandlings- och rationaliseringsfas som avgränsas av strukturkriserna vid 1930-talet och 1970-talet. Min hypotes är att strukturkriser inte bara är perioder då ekonomins produktionsstruktur förändras, utan att de också påverkar det institutionella mönstret på arbetsmarknaden. Enligt en etablerad uppfattning är en grundläggande förutsättningen för institutioners varaktighet, att de skapar en miljö som inte motverkar ekonomisk tillväxt. Däremot kan de övergripande institutionerna skilja sig åt mellan olika nationer, även om de är på en likartad ekonomisk utvecklingsnivå.

En teoretisk ansats där politisk och institutionell förändring förankras i en strukturekonomisk tolkningsram, bör även kunna ge intressanta uppslag för den arbetslivs- och utbildningshistoriska forskningen. Utgångspunkten kan vara att det ställs olika krav på arbetskraftens kvalifikationsmönster i en omvandlings- och en rationaliseringsfas. I en omvandlingsfas förändras ekono-

mins produktionssammansättning. Innovationer som innefattar nya produkter och nya tillverkningsområden förutsätter nya kunskaper. Efterfrågan på arbetsmarknaden ökar därmed relativt på mer kvalificerad arbetskraft som kan implementera den nya tekniken. I en rationaliseringsfas sprids och växer de nya tillverkningsområdena, medan arbetsprocessen förenklas och efterfrågan ökar relativt sett på mindre kvalificerad arbetskraft.

I ett första avsnitt ges en översikt av forskningen om den svenska modellen och den solidariska lönepolitiken. Eftersom jag huvudsakligen kommer att diskutera strukturekonomiskt och institutionellt inriktade undersökningar begränsas översikten i huvudsak till ämnesdisciplinerna ekonomisk historia och nationalekonomi. I ett andra avsnitt diskuteras teoretiska utgångspunkter för en utbildningshistorik som anknyter till den svenska modellens utveckling. I det tredje avsnittet, slutligen, kommer möjligheterna att förena ett långvägsteoretiskt perspektiv på ekonomisk utveckling med en teori för institutionell förändring, att diskuteras.

Forskning om den solidariska lönepolitiken och den svenska modellens kris

En stor del av forskningen om den solidariska lönepolitiken och den svenska modellen har handlat om de institutionella och politiska förutsättningarna för ekonomisk tillväxt.¹ Tyvärr har inte intresset varit lika stort för utbildningspolitikens och utbildningsinstitutionernas betydelse i detta sammanhang.

Betydelsen av ett långsiktigt och institutionellt perspektiv framhålls allt mera vid studier av arbetsmarknadsfrågor.² I institutionellt orienterad arbetsmarknadsekonomi tillskriver man normer för löneutveckling, anställningstrygghet och arbetsorganisation en stor betydelse för den ekonomiska utvecklingen.³ Institutionerna skapar en stabilitet och förutsägbarhet, som reducerar transaktionskostnaderna i samband med aktörernas informationssökande och agerande på arbetsmarknaden. Institutionerna reducerar osäkerheten som är förenad med produktiva insatser och möjliggör därmed ett mera långsiktigt agerande i ekonomisk verksamhet. Men institutionell förändring är en långsam process. Institutioner kan därför också blockera förändringar som på lång sikt är nödvändiga p.g.a. förändrade konkurrensförhållanden och marknadsförutsättningar.

Sedan strukturkrisen på 1970-talet har Sverige inte lyckats uppnå de höga tillväxtnivåer som präglade de första efterkrigsdecennierna. De institutioner som förknippas med den svenska modellen — och då i synnerhet den solidariska lönepolitiken — har fått bära huvudansvaret för detta. Den löneutjämning som inleddes under tidigt 1960-tal, och förstärktes under 1970-talet, har av en rad forskare utpekats som en viktig förklaring till produktivitetsnedgången i ekonomin. En vanlig uppfattning bland nationalekonomer är därför att den solidariska lönepolitiken under 1960-talet uttömde industrins rationali-

seringsutrymme.⁴ Ett ökat skattetryck, och en växande offentlig sektor, minskade industrins handlingsutrymme och anpassningsförmåga och fick därmed allvarliga konsekvenser, när marknadsförutsättningarna och kostnadsutvecklingen försämrades under 1970-talet.

En annan forskningsinriktning har koncentrerat uppmärksamheten på det man uppfattade som bristande omvandlings- och förnyelseförmåga i industrin.⁵ Här pekar man bl.a. på att utbytesförhållandet för den typ av råvaru- och halvfabrikatssammansättning som dominerat svensk export, successivt försämrades under efterkrigstiden. När det gällde exporten av mer högförädlade produkter, som t.ex. fartyg och bilar, var det tydligt att Sverige även på dessa försäljningsområden redan mött och kunde räkna med hårdare konkurrens, framför allt från yngre industrinationer. Felet låg alltså inte så mycket i vikande vinstandelar eller en försämrad incitamentstruktur på arbetsmarknaden, till följd av en radikalt utjämnande lönepolitik, som i minskad förnyelseförmåga och framtidsorientering vad gäller produktions- och varusammansättning. Den solidariska lönepolitikens inverkan i detta sammanhang har antingen tillmätts en negativ betydelse, i den meningen att den bidrog mer till strukturrationalisering än en nödvändig strukturuomvandling, eller mera positiv, i den meningen att den ökade kostnadstrycket och därmed tvingade fram produktivitetshöjande investeringar alternativt utslagning av olönsamma företag.

Utbildningsinstitutionerna och den svenska modellen

I svensk arbetslivs- och utbildningshistorisk forskning är arbetsmarknads- och yrkesutbildning ett försummat kapitel. Det ter sig märkligt mot bakgrund av dess centrala utbildningspolitiska och ekonomisk-politiska betydelse. Det finns emellertid undantag. Nationalekonomer som Roger Axelsson och Anders Björklund har försökt värdera arbetsmarknadsutbildningens betydelse i ett human kapitalteoretiskt perspektiv.⁶ Men ekonomerna ställer andra frågor och intresserar sig för andra problem än historikerna.⁷ Ekonomernas undersökningar behandlar huvudsakligen arbetsmarknadsutbildningens effekter för individen, t.ex. hur en utbildning påverkat möjligheterna till anställning och löneutveckling.⁸ I en ekonomisk-historisk studie vill vi bl.a. veta vilken betydelse arbetsmarknads- och yrkesutbildningen haft för ekonomisk förändring. Det kräver en på samma gång bredare och mera dynamisk ansats. Jag återkommer till detta längre fram i detta avsnitt.

I marxistiskt orienterad utbildningsforskning har man diskuterat utbildning utifrån två olika linjer. Dels har Samuel Bowles och Herbert Gintis utvecklat en teori för utbildningsinstitutionernas, eller egentligen massutbildningens, framväxt i USA.⁹ Bowles och Gintis medger att den ekonomiska utvecklingen gått mot en allt mer komplex produktionsprocess och att detta också ställt ökade allmänna kunskapskrav på medborgarna (i teknisk mening). Men de betonar samtidigt att amerikansk utbildningshistoria bara kan förklaras utifrån

kapitalismens behov av social och klassmässig reproduktion. De understryker med andra ord utbildningens ideologi- och socialisationsfunktioner. Samhällets utbildningsinstitutioner ska på samma gång bidra till att legitimera och förstärka det kapitalistiska samhällets hierarkier. För att belägga sin teori gör man en intressant historisk översikt över utbildningens roll i olika skeden av samhällsutvecklingen och når så småningom fram till ett slags kristeori. De menar att utbildningsverksamheten — på olika nivåer — huvudsakligen expanderat kvantitativt vid utpräglade krisperioder.

Om man är speciellt intresserad av yrkesutbildning och arbetsmarknadsutbildning, kan det också ligga nära till hands att studera den kvalifikationsteoretiska forskning som bedrevs i Tyskland och Danmark under 1970- och 80-talen. Denna forskning, som huvudsakligen inriktats på yrkesutbildning, hade sina rötter i diskussionerna om en genomriparande utbildningsreform i Tyskland på 1960-talet. Den var också präglad av det förnyade intresse för marxism som präglade denna tid, och då särskilt den kapitallogiska variant som fick fotfäste i framför allt Tyskland och Danmark.¹⁰ Donald Broady har skrivit en utomordentlig presentation av denna forskningsinriktning.¹¹

Det finns samband mellan den marxistiskt inspirerad forskning å ena sidan och humankapitalteoretiskt inspirerad utbildningsforskning å andra sidan. Båda vill förklara sambanden mellan utbildning, arbetsmarknad och ekonomisk tillväxt. Men synen på samhällsstrukturen som bestämmer utfallet av dessa samband är naturligtvis väsensskild. I humankapitalteorin utgår man från nationalekonomins individorienterade ansats. Huvudintresset inriktas på förklaringar av betingelserna för, och utfallet av, olika individers "rationella" investeringar i utbildning, givet alla de antaganden som neoklassisk ekonomisk teori bygger på. I den marxistiska utbildningsekonomin utgår man från att de statliga utbildningsambitionerna vägleds av statsmaktens grundläggande funktion: att sörja för det s.k. "totalkapitalets" reproduktionsbehov. Reproduktionsbehovet styrs i sin tur av kapitalets ackumulationsprocess och omvandlingsfasererna i kapitalismens utveckling. En viktig ingrediens i ackumulationsprocessen är, enligt denna teori, arbetskraftens kvalificering. Kvalificeringskraven på arbetskraften har ökat i takt med kapitalismens utveckling och man tolkar utvecklingen av utbildningsverksamheten, dess förändring och expansion, som ett uttryck för kapitalets reproduktionsbehov. Kvalificeringsbegreppet gäller inte enbart tekniska färdigheter och kunskaper utan också grundläggande sociala egenskaper, som anpassningsförmåga, punktlighet och motivation.¹²

Med dessa utgångspunkter har man intresserat sig för yrkesutbildning och då framför allt kvalificering av den industriella arbetskraften. I Danmark har en rad forskare utnyttjat dessa ansatser.¹³ På ett allmänt plan kan de tyckas vara fruktbara i forskning om yrkesutbildning. En historik om svensk arbetsmarknads- och yrkesutbildning bör kunna förankras i en tolkningsram för industrisamhällets — eller mer konkret — produktions- och arbetsprocessens krav på mer eller mindre och olika typer av kvalificerade arbetare. Med utgångspunkt i ackumulationsprocessen eller kapitalbildningen över tiden, söker

man härleda behovet av olika utbildningsinsatser och utbildningskategorier. Denna ansats behöver emellertid inte nödvändigtvis vara exklusivt marxistisk, vilket framgår av t.ex. Lars Petterssons avhandling om behovet av utbildade tekniker i Sverige 1933—1973.¹⁴ Här förankras det skiftande behovet av ingenjörer på arbetsmarknaden på ett övertygande sätt i teori om strukturförändring och strukturbrott i ekonomin.

Sedan Harry Bravermans bok *Labor and Monopoly Capital* (1974) har det bedrivits en mycket omfattande forskning om arbetets förändrade innebörd och innehåll i olika faser av industrisamhällets utveckling. Såväl marxister som icke-marxister har bestridit Bravermans tes om dequalificering och taylorismen som "fulländningen" av den kapitalistiska arbetsprocessens utveckling. I den tyska kvalifikationsforskningen talar t.ex. Horst Kern och Michael Schumann om "polarisering" (en uppsplittring av arbetskraften i ett skikt där kraven på yrkeskompetens stärkts och ett skikt där kraven generellt sänkts) och gruppen kring Frigga Haug om "rekvalificering" (där man helt tillbakavisar dequalificeringstesen som "eländesforskning" och istället menar att kraven på industriarbetarnas kvalifikationer successivt höjts). I den anglosaxiska forskningen om arbetslivshistoria och arbetsmarknadsekonomi har segmenteringsbegreppet dominerat. Innebörden av detta skiljer sig vad jag kan förstå emellertid inte mycket från Kern/Schumanns polariseringstes.¹⁵

Jag föreställer mig emellertid att man kan gå ett steg vidare. I kvalifikationsforskningen inriktar man sig direkt på förändringar i arbetsprocessen. Utvecklingen av arbetsorganisation och arbetsteknik ställer skiftande krav på arbetskraften över tiden och en historik över svensk yrkesutbildning bör därför, som t.ex. utbildningsforskarna Mac Murray och Donald Broady ofta hävdad, kunna ses i perspektivet av arbetslivets utveckling.¹⁶ Detta kräver att man kompletterar makroinriktade undersökningar med mikroinriktade studier.

Ett fundamentalt problem i den marxistiska ansatsen är dess monokausala förklaring av utbildningsinvesteringar. Dessa härleds exklusivt ur totalkapitalets reproduktionsbehov. Om man ska diskutera utvecklingen av yrkesutbildning och arbetsmarknadsutbildning i Sverige under efterkrigstiden, är denna ansats helt otillräcklig. Den förenklade och ensidiga statsuppfattning som framkommer i en del marxistisk utbildningshistorisk forskning kan också vara direkt missledande. Jag tror att man kan finna det idépolitiska ursprunget till arbetsmarknads- och utbildningspolitiken i allmänhet, och arbetsmarknads- och yrkesutbildningen i synnerhet, i den rationaliseringsrörelse och samverkansideologi, som växte fram i Sverige under mellankrigstiden. Inom ramen för denna utveckling har sedan framför allt socialdemokratin och fackföreningsrörelsen sett på utbildningsinvesteringarna, inte bara som en metod att förse näringslivet med adekvat kvalificerad arbetskraft, utan också som ett sätt att underlätta jämlikhetssträvandena. Det gällde att förena de två ytligt sett oförenliga huvudmålen; ökad jämlikhet och ökad produktivitet. På ett plan förutsatte denna politik intensifierad och återkommande utbildning och kvalificering av arbetskraften, och på ett annat plan ett kostnadstryck på näringslivet, genom

den solidariska lönepolitiken, för att pressa de minst produktiva företagen. Arbetsmarknads- och yrkesutbildningens betydelse, i detta sammanhang, ligger inte bara i kvalificering av arbetskraften, d.v.s. att garantera arbetskraftens nödvändiga och mest elementära tekniska och sociala färdigheter, utan i lika hög grad som ett medel att öka flexibiliteten, underlätta omställnings- och rörlighetsförmågan (såväl geografiskt som yrkesmässigt).

Bakgrunden till svensk yrkesutbildning och arbetsmarknadsutbildningen kan alltså inte förstås i termer av "totalkapitalets reproduktionsbehov" eller som "grundbetingelse för den fortgående ackumulationsprocessen". Utbildningsinsatserna måste också ses i perspektivet av övergripande sociala och politiska institutioner. Den solidariska lönepolitiken och strukturrationaliseringen inom industrin, som bryter ut med full kraft en bit in på 1960-talet, borde därmed vara viktiga bakgrundsvariabler i en historik över svensk arbetsmarknads- och yrkesutbildning.

Ansatser till en strukturanalytisk tolkningsram för den svenska modellen

I detta avsnitt ska jag försöka utveckla några ansatser för en studie om den svenska modellen i allmänhet och utbildningsverksamheten i synnerhet. Jag kommer att utgå från några centrala begrepp i den tidigare omnämnda strukturanalytiska forskningen.¹⁷ Jag kommer vidare att försöka förena detta perspektiv med den sociala och ekonomiska omvandlingsteori som lanserats av gruppen kring "radical economists" i USA.¹⁸ Det intressanta med den sistnämnda gruppen är att de förenar ett strukturomvandlingsperspektiv med en övergripande teori om institutionell förändring.

Tyvärr saknar vi studier där betydelsen av de centrala institutionerna i den svenska modellen undersöks i ett mera långsiktigt perspektiv för ekonomisk utveckling och förändring. Förklaringarna till hur och i vilket sammanhang den svenska modellens centrala institutioner, t.ex. den solidariska lönepolitiken, det centraliserade förhandlingssystemet och arbetsmarknadspolitiken, vuxit fram är mest av statsvetenskaplig karaktär. Jag tror därför att vår kunskap om dessa förlopp skulle vidgas om politisk- och socialhistoriska undersökningar kompletterades med studier där institutionell förändring förklaras inom en strukturekonomisk tolkningsram.¹⁹

Den moderna svenska ekonomiska historien präglas av cykliska förlopp, där perioder med likartad produktstruktur och produktionsinriktning avgränsas av krisperioder. Denna cykliska process återkommer med jämna tidsintervaller på 40–50 år. Strukturkriserna kan liknas vid Schumpeters "creative destructions". Kapitalförstörelsen är stor i det gamla och uttjänta utvecklingsblocket — för att använda Erik Dahmén's uttryck — men samtidigt ges möjlighet till innovationer och nyetableringar av de förnyelseskäpande krafterna.

Den ekonomiska utvecklingen över tiden är alltså inte bara en fråga om skif-

tande nivåer av ekonomisk tillväxt, utan också om förändringar i tillväxtens sammansättning och innehåll.²⁰ Dessa omvandlingsprocesser är nödvändiga för att möjliggöra långsiktig tillväxt. Det handlar om anpassning till de nationella komparativa fördelar, och en skiftande inhemsk och utländsk efterfrågestruktur, i takt med den långsiktiga inkomstutvecklingen.

Ekonomisk-historikerna Olle Krantz, Carl-Axel Nilsson och Lennart Schön har kunnat påvisa existensen av denna typ av strukturkriser vid 1930-talet och 1970-talet. Perioden däremellan delas upp i en omvandlingsfas som varade fram till 1950-talets slut, och därefter en rationaliseringsfas fram till 1970-talets kris.

1920-talet var en period med omfattande rationaliseringar inom den industristruktur — baserad på ”snilleföretag” och råvaruindustrierna — samt den finansiella marknaden, t.ex. affärsbankerna, som vuxit sig starka i Sverige under den ekonomiska expansionen under åren från 1890-talets början t.o.m. slutet på 1900-talets första decennium. Efter krisen på 1930-talet, och den ekonomiska återhämtningen under detta decennium, började en successiv omvandling. Den äldre verkstadsindustrin inriktade sig mer på hemmamarknaden. Överhuvudtaget växte det fram en hemmamarknadsorienterad industri, såväl för konsumtionsvaror som mera varaktiga produkter (t ex vitvaror), som kunde tillfredsställa behoven hos en växande och allt köpstarkare grupp konsumenter, inte minst i de växande städerna. Med urbaniseringsprocessen slog också olika investeringar i bostadsbyggande och infrastruktur igenom. Bilen började konkurrera med tåget som kommunikationsmedel. Förbränningsmotorn och elektriciteten ersatte kolet och ångkraften som tidens viktigaste energikällor. Uppgången i investeringarna gynnades också av att man övergav guldmyntfoten och därmed kunde inleda en period med aktivare penningpolitik och lägre räntenivåer. Den successiva deprecieringen av den svenska valutan fram till 1935 gynnade såväl hemmamarknadsorienterad produktion som export och bidrog på så sätt starkt till den ekonomiska återhämtningen.²¹

Denna omvandlingsprocess pågick, enligt Krantz/Nilsson/Schön, några år in på 1950-talet. Därefter började konservatism och ”vested interests” dominera investeringsinriktningen. T.ex. plöjdes Koreakonjunkturens höga vinstnivåer huvudsakligen tillbaka i gamla fåror.²² Förnyelsen var bruten. Man övergick istället till rationaliseringar inom den givna strukturen. Redan under 1950-talet fick strukturrationaliseringen effekter; framför allt konsumtionsvaruindustrin började få svårigheter. Istället satsade man på de råvarubaserade industrierna; järn- och stål-, trä- och massaindustri, men också på varvsindustrin.

Under omvandlingsfasen med början under 1930-talet grundlades rationaliserings- och rörlighetspolitiken, och under rationaliseringsfasen, från tidigt 1960-tal, expanderade arbetsmarknadspolitikerna kraftigt samtidigt som vi fick en sammanpressning av lönestrukturen för såväl LO-grupper som tjänstemannagrupper.²³ Det sistnämnda brukar förknippas med den solidariska lönepolitiken. Frågan är emellertid om lönestrukturens utjämning ska tillskrivas en ovanligt lyckosam solidarisk lönepolitik eller ett mönster för lönebildningen som är ett naturligt resultat av den investerings- och produktionsinriktning

som kännetecknar rationaliseringsfasen, vilken bl.a. leder till en relativt ökad efterfrågan på mindre kvalificerad arbetskraft. En rimlig hypotes är att den fackliga lönepolitiken och mer grundläggande utvecklingstendenser i ekonomin samverkat och förstärkt varandra.²⁴ Det samma gäller rörlighets- och anpassningspolitiken, där bl.a. arbetsmarknadsutbildningen ingår som en viktig komponent. AMS underlättade och möjliggjorde en kraftig strukturrationalisering på 1960-talet, genom att anpassa arbetskraftens rörlighet och kvalifikationsstruktur till de krav som industri- och tjänstesektorns förändringsmönster ställde.

Det bör parentetiskt påpekas att det råder en hel del begreppsförvirring på detta område. När t.ex. Krantz/Nilsson/Schön talar om strukturuomvandling, menar de framväxten av nya produktionsenheter, med ny produktionsinriktning, som såväl motsvarar nya behov som skapar nya behov. Investeringarna i inledningen av en omvandlingsfas är av s. k. komplementär natur; utbredningen av bilismen skapar i ett andra led behov av investeringar i ny infrastruktur, t.ex. vägar, ny bebyggelse och serviceinrättningar i förstadsområdena. Med rationaliseringar menar man investeringar för att effektivisera och höja produktionskapaciteten i den gamla industristrukturen. Detta innebär exempelvis investeringar i stordrift för att utnyttja skalfördelar i produktionen, nya maskiner (som ersätter arbetskraft, d.v.s. kapitalintensiteten ökar) och en tayloristisk arbetsorganisation. Däremot sjunker investeringarna i nyproduktion, bebyggelse och anläggningsverksamhet. Därmed avtar också dynamiken i ekonomin, som drivs på av komplementariteten mellan olika nyinvesteringar. Det innebär alltså sammantaget att den totala investeringsnivån i allmänhet sjunker under rationaliseringsfasen, genom att maskinernas andel av investeringsvolymen ökar på nyanläggningarnas bekostnad.

Ett begrepp som skapat förvirring i denna debatt är uttrycket strukturrationalisering. Ingvar Svennilson utvecklade detta begrepp i samband med diskussionerna om de strukturella låsningarna i mellankrigstidens Europa. Genom en stark strukturrationalisering av industrin skulle man försvaga ”vested interests”, slå ut uttjänt kapital och öppna vägen för nyproduktion och ny teknik. Men begreppet strukturrationalisering behandlas ofta som om det vore identiskt med strukturuomvandling. Detta är emellertid felaktigt. Strukturrationaliseringen i Sverige under framför allt 1960-talet var ett resultat av det dominerande storföretagskapitalets och arbetarrörelsens gemensamma politik att renodla och effektivisera industristrukturen, d.v.s. slå ut gamla och lågproduktiva branscher, för att därigenom möjliggöra ekonomisk tillväxt, jämnare inkomstfördelning och utbyggd offentlig verksamhet. I en samhällsekonomi som genererade allt större resurser kunde detta ske utan stora sociala och klassmässiga spänningar.²⁵ Det är alltså ett exempel på hur organisationerna på arbetsmarknaden politiskt påverkat den ekonomiska utvecklingen.

Denna omvandlings- och rationaliseringscykel sammanfaller med framväxten av, och så småningom tillbakagången för, de institutioner som vi brukar förknippa med den svenska modellen. En övergripande teori om systematiska väg-

rörelser i den ekonomiska utvecklingen, enligt Krantz/Nilssons/Schöns modell, borde kunna förenas med en analys av institutionell förändring.²⁶

Man kan se ett mönster i den politiska utvecklingen sedan 1930-talet. Under 1930-talet formaliserades en övergripande ideologi om behovet av fortskridande rationaliseringar i näringslivet, för att möjliggöra framtida produktionsstegringar och därmed mera omfattande socialpolitiska åtaganden från statsmaktens sida. Denna korporativistiskt färgade politik — som jag sammanfattningsvis betecknar rationaliseringsideologin — fick sitt tydliga genombrott i och med Saltsjöbadsavtalet 1938. Härmed inleddes en period av exceptionellt lugn och pragmatiskt inriktat samarbete mellan huvudparterna på arbetsmarknaden, som, med undantag för en kort period av oro under åren efter kriget, skulle vara fram till 1970-talets kris. Detta samarbete mellan LO och SAF — som ibland sägs utgöra huvudpelaren i den svenska modellen — bottnade i en diskussion inom framför allt fackföreningsrörelsen om hur man skulle ställa sig till taylorismens inträngande i och präglade av arbetsorganisationerna i svensk industri.²⁷ Under slutet av 1920-talet hade en majoritet av ledarskapet i svensk fackföreningsrörelse accepterat behovet av långtgående rationaliseringar, för att möjliggöra ökade löneuttag, arbetstidsförkortningar och sociala reformer. Den av Mond-Turner-samtalen i England inspirerade Arbetsfredskonferensen 1928 var ett tydligt tecken på detta.²⁸ Rationaliseringsutredningen från 1936 gav ett mera genomarbetat uttryck för denna politik. Här förespråkade man en rörlighets- och rationaliseringsunderlättande arbetslöshetspolitik, bl.a. med mera medvetna satsningar på utbildning för att minska strukturella spänningar och underlätta införandet av ny produktion och ny teknik i ekonomin.²⁹

Under efterkrigstiden utvecklas denna politik ytterligare. Den Rehn-Meidnerska modellen kan ses som det mest explicita uttrycket för rationaliseringsideologin. Huvudinriktningen var den samma; samarbete kring ekonomisk tillväxt, strukturrationalisering och jämnare fördelning av produktionsresultatet. På ett ytligt plan fick politiken dock en annan inriktning än på 1930-talet, p.g.a. att strukturproblemen och arbetslösheten under den tidigare perioden stod i centrum, medan man under efterkrigstiden brottades med övertryck på arbetsmarknaden och inflationistiska spänningar.³⁰ Under 1960-talet slog den moderna arbetsmarknadspolitiken igenom med full kraft. De centrala institutionerna som formerar den svenska modellen — den solidariska lönepolitiken, de centrala förhandlingarna mellan LO/SAF om fördelningen av den ekonomiska tillväxten, och arbetsmarknadspolitiken, som skulle utbilda och slussa arbetskraften till de mest expansiva grenarna av samhällsekonomin — hade nu sin guldålder. Produktiviteten ökade starkt och kunde därmed bära upp en växande offentlig sektor, liksom ökade reallöner, utan att vinsternas andel av industrins förädlingsvärde påtagligt minskade.³¹ Strukturrationaliseringen satte igång stora omflyttningsprocesser på arbetsmarknaden (bort från glesbygd till tillväxtregionerna i söder och kring storstäderna) som i sin tur stimulerade investeringar i infrastruktur och bostäder. Förnyelse och tillväxt pågick alltså inom

den institutionella ram, som sammantaget utgjort den svenska modellen. Men konservatismen i investeringsinriktningen, och stelheterna i industristrukturen, ledde så småningom till att rationaliseringsutrymmet minskade, marknadsandelar gick förlorade när ökade kostnader måste täckas av högre priser, d.v.s. vinstandelen sjönk och ekonomin utsattes för ett negativt omvandlingstryck. Så småningom infann sig en ny strukturkris, vilket resulterade i omfattande kapitaldestruktion i den gamla industristrukturen.

Efter krisen på 1970-talet har också institutionerna som konstituerat den svenska modellen visat sig mindre funktionsdugliga. Arbetsmarknadspolitiken fick på 1970-talet, jämfört med de ursprungliga intentionerna, en mer efterfrågeunderstödjande och skyddande karaktär; närings- och industripolitiken inriktades på att upprätthålla sektorer som i själva verket var ohjälpligt passé; lönepolitiken och det centrala förhandlingsmaskineriet misslyckades med att producera avtal som låg i linje med produktivitetsutvecklingen; och den i EFO-modellen stipulerade förhandlingsordningen, där löneavtalen för den konkurrensutsatta sektorns arbetskraft skulle bilda ramen för löneavtalen i den skyddade sektorn, kunde inte längre följas. Under 1980-talet har också det centrala förhandlingssystemet mellan LO och SAF övergivits. Den grundläggande förutsättningen för dessa institutioner, d.v.s. en ekonomi som genererade produktivtets- och tillväxtökningar, existerade inte längre.

En brist i såväl marxistisk som icke-marxistisk långvägstradition, är att man i för stor utsträckning koncentrerat uppmärksamheten på de tekniska och ekonomiska processerna. Ett långsiktigt perspektiv på ekonomisk förändring måste kompletteras med en analys av de politiska och institutionella faktorernas betydelse. Varje strukturkris kännetecknas också av att gamla institutionella mönster förändras.

De radikala amerikanska ekonomerna, Richard Edwards, David Gordon och Michael Reich, har fördjupat denna ansats genom att knyta samman den cykliska ekonomiska utvecklingen med vad de kallar social ackumulationsstruktur (Social Structure of Accumulation). Det som driver på kapitalackumuleringen är konkurrensen mellan företagen på marknaden samt innovationsmönster som ger relativa kostnadsfördelar och öppnar nya marknader. Skillnaden är alltså liten gentemot andra långvägstraditioner. Emellertid lägger de till en social ackumulationsstruktur, som framför allt påverkas av den politiska överstrukturen, av sociala och klassmässiga intressen. Den sociala ackumulationsstrukturen utgör en bestämd institutionell ram, inom vilken kapitalackumuleringen fortskrider. Dessa institutioner ska bl.a. tillhandahålla en finansiell struktur (tillgång till investeringsvilligt kapital till rimliga avkastningskrav), en arbetsmarknadsstruktur (rörlig och adekvat kvalificerad arbetskraft) och en social och politisk miljö som kännetecknas av stabilitet. Politisk stabilitet är ett avgörande tillväxtvillkor; det minskar osäkerhetsmomenten och reducerar kapitalets krav på en samhällsekoniskt dyrbar riskpremie.

Förutsättningarna för att den sociala ackumulationsstrukturen ska vara stabil och bestående är att den skapar en miljö som garanterar tillväxt och rimliga

vinstmöjligheter i det privata näringslivet. Detta sistnämnda får ses som en avgörande restriktion. Däremot kan den sociala ackumulationsstrukturen skilja sig kraftigt mellan olika nationer beroende på politiska traditioner, klassmässiga styrkeförhållanden och teknisk utvecklingsnivå. Den sociala ackumulationsstrukturen utvecklas och förändras i förbindelse med ett visst stadium i kapitalackumuleringen. Olika faser i en ackumulationscykel ställer olika krav på den institutionella strukturen, och den sociala ackumulationsstrukturens varaktighet är därför beroende av hur väl den motsvarar kraven på goda tillväxtvillkor i en bestämd fas av den ekonomiska utvecklingen.

Jag menar att det kunde vara intressant att försöka tillämpa dessa ansatser i en historisk studie av den svenska modellens institutioner. Institutioner för arbetsmarknadspolitiken, utbildningspolitiken och den solidariska lönepolitiken skulle kunna ses som delar av den helhet som politiken för strukturrationaliseringen utgjort; de har utvecklats och tillämpats för att möta de olika krav som ställts i olika faser av omvandlings- och rationaliseringscykeln 1930–1970. Detta skulle kunna ge ett intressant perspektiv på politiska och ekonomiska institutioners samverkan med, och beroende av, mera grundläggande ekonomiska strukturer samt ge belysning åt frågorna om institutionell förändring. Inte minst vore det intressant i ett utbildningshistoriskt perspektiv. Det kan skapa en viss klarhet i det komplexa förhållande som kvalifikationskravens påverkan på den praktiska utbildningsverksamheten utgör. Vi kan möjligen också få en uppfattning om utbildningens betydelse i olika faser av en cykel. Efter en strukturkris blir mycket av det gamla kvalifikationsmönstret obsolet. Omvandling och förnyelse ställer inte bara krav på vissa tekniska nyckelgrupper, som visserligen har en central position i implementeringen och spridningen av nya innovationer, utan också på arbetskraft på lägre nivåer i företagshierarkierna. Förutsättningen för att ny teknik, nya produktionsprocesser och en ny arbetsorganisation ska kunna slå igenom är att arbetskraften överhuvud taget omfattas av nya kunskaper och kvalifikationer. Misslyckas man med detta får man snart en svår strukturell obalans, vilket den brittiska erfarenheten visar.³² Detta tyder också på en dåligt fungerande social ackumulationsstruktur, som inte är anpassad till och kan sörja för de omvandlingskrav som ekonomin är utsatt för. Detta kan då i sin tur förklaras med specifika nationella politiska och sociala traditioner, skarpare klasskonflikter, som står i vägen för förnyelse och tillväxt i ekonomin.

Avslutning

Den svenska modellens framväxt sammanfaller i tiden med den ekonomiska omvandlingsperiod som inleds under 1930-talet och som bl.a. behandlats av ekonomisk-historikerna Olle Krantz och Lennart Schön. Modellens påtagliga problem efter 1970-talets kris skulle kunna tolkas som en indikation på att det nu behövs en institutionell förnyelse, för att motsvara de krav som det ekonomiska

omvandlingstrycket ställer idag.³³

I USA har forskare knutna till gruppen "radical economists" studerat intressanta samband mellan ekonomisk omvandling och institutionell förnyelse. Man bör naturligtvis vara försiktig i tillämpningen av teorier och modeller som vuxit fram i helt andra sammanhang, men det kan inte vara orimligt att våga lägga fram hypotesen om ett samband mellan omvandlings- och rationaliseringscykeln 1930—1970 och framväxten av — och sedermera krisen för — den svenska modellen.³⁴ Speciellt under guldåren på 1950- och 60-talen tycks den svenska modellens institutioner ha befrämjat och stått i samklang med utvecklingstendenserna i svenskt näringsliv. Under dessa decennier gick tillväxt, rationalisering och jämnare fördelning av produktionsresultatet hand i hand.

Jag menar också att teorierna kring ekonomisk omvandling, rationalisering och institutionell förändring ger intressanta uppslag för utbildningshistorisk forskning. En sådan historik kan inriktas på att förankra kvalifikationskravens utveckling i arbetsprocessens förändring över tiden.³⁵ Arbetsprocessens utveckling hänger intimt samman med ekonomins och investeringarnas utvecklingsmönster. Omvandlingsfasen ställer kvalitativt nya krav på arbetskraften, i och med att ny produktion och nya produktionsprocesser tas i bruk. Rationaliseringsfasen ställer helt andra krav. Produktionsprocessen blir som en följd av rationaliseringsinvesteringarna mer och mer tekniskt sofistikerad och detta kan leda till en polarisering, bl.a. kan mer kvalificerad arbetskraft ersättas med mindre kvalificerad. Men samtidigt finns motverkande faktorer. Rationaliseringsfasen ställer krav på större rörlighets- och anpassningsberedskap. Arbetskraften måste alltså ha vissa generella kvalifikationer, eller det måste finnas en institutionell beredskap för att erbjuda arbetskraften sådana färdigheter, så att de snabbt kan slussas över från mindre till mera bärkraftiga produktionsenheter. Jag tror alltså att flera av de forskare, som studerat yrkesutbildning i ett kvalifikationsteoretiskt perspektiv, har tillfört svensk utbildningshistoria något mycket väsentligt. Men deras arbeten bör ändå kunna kompletteras. Jag tror att denna komplettering kan ske efter två huvudlinjer:

För det första, forskningen efter kvalifikationsteoretiska linjer tenderar att stirra sig blind på den tekniska utvecklingen. Den tekniska utvecklingen blir den förklarande variabeln när det gäller förändringar i arbetsprocessen och därigenom också förändrade kvalifikationskrav på arbetskraften. I ett ekonomisk-historiskt perspektiv uppstår emellertid inte den tekniska utvecklingen i ett samhälleligt och ekonomiskt vakuum. Innovationer som bidrar till utvecklad produktionsteknik och förändringar i arbetsprocessen, drivs i ett historiskt perspektiv fram av social utveckling, konkurrens och förändrade marknadsförutsättningar. Ett långvågsperspektiv kan kanske därför ge en helhetsbild, där teknisk utveckling, förändringar i arbetsprocessen och kvalifikationskraven förklaras som en del i en långsiktig samhällsekonomisk utveckling.

För det andra tror jag att kvalifikationsteoretikernas ensidiga mikroperspektiv utelämnar faktorer som på lång sikt är av betydelse för arbetskraftens utbildningsnivå. Jag vill alltså återkomma till detta med institutionernas bety-

delse. I Sverige har de institutioner som utgjort den svenska modellen, haft avgörande betydelse för expansionen av t.ex. olika former av vuxenutbildning under 1960-talet. De offensiva satsningarna på arbetsmarknadsutbildningen och yrkesutbildning under detta skede kan inte förstås om man inte inkluderar institutionella och politiska faktorer. I utbildningshistorisk forskning blir därför samspelet mellan ekonomisk och institutionell utveckling av central betydelse.

Jag tror därför, avslutningsvis, att en forskningsinriktning, där de centrala institutionerna i den svenska modellen — och då inte minst utbildningsinstitutionerna — förankras i en tolkningsram för ekonomisk strukturförändring, skulle kunna ge intressanta resultat och därmed på avgörande punkter komplettera den kunskap vi har idag.

Noter

1. N. Elvander, *Den svenska modellen: löneförhandlingar och inkomstpolitik 1982–1986*, 1988, och Anders L. Johansson, *Tillväxt och klassarbete*, 1989.
2. Se t.ex. Karl-Olof Faxén, Clas-Erik Odhner och Roland Spånt, *Lönebildning i 90-talets samhällsekonomi*, 1988.
3. Arthur Okun, *Prices and Quantities*, 1981, och Michael Piore, "Fragments of a "Sociological" Theory of Wages", i M. Piore (ed), *Unemployment and Inflation*, 1979.
4. L. Wissén, "Sveriges industrikras: Ett långsiktigt problem", *Ekonomisk Debatt* nr 3 1983, och B. Carlsson, "70-talets ekonomiska kris i historisk belysning", *Ekonomisk Debatt* nr 3 1979.
5. L. Erixon, "Sveriges långsiktiga industrikras", *Ekonomisk Debatt* nr 7 1983, L. Erixon, "Den tredje vägen — Inlåsnings eller förnyelse?", *Ekonomisk Debatt* nr 3 1989, O. Krantz, "Förnyelse och stelhet i svensk ekonomisk politik 1930–1980", *Zenit* nr 83 1984, L. Schön, "Politikens eller marknadens kris", *Ekonomisk Debatt* nr 1 1985.
6. R. Axelsson, *Svensk arbetsmarknadsutbildning. En kvantitativ analys av dess effekter*, 1989. A. Björklund, "Vad vet vi om arbetsmarknadsutbildningens effekter?", i *Vingarnas trygghet*, E. Wadensjö, Å. Dahlberg och B. Holmlund (red), 1989. Det är framför allt sociologer och pedagoger som forskat om yrkesutbildning och vuxenutbildning i det arbetslivs- och ekonomisk-historiska perspektiv jag kommer att diskutera i denna uppsats. Jag kommer åtskilliga gånger att referera till sociologen och pedagogen Donald Broady. Han har t.ex. deltagit i ett SÖ-projekt (Forum V-projektet) som givit ut en del intressant material om vuxenutbildning. Se t.ex. D. Broady (red), *Professionaliseringsfällan — Vuxenutbildning, arbetsdelsning och yrkeskunnande*, 1986. Det vore fel att i det här sammanhanget inte nämna pedagogen Lennart Nilssons avhandling, *Yrkesutbildning i ett nutidshistoriskt perspektiv*, 1981.
7. Lena Schröder har skrivit en intressant uppsats om arbetslöshetspolitiken under mellankrigstiden. Hon betonar framför allt de nya inslagen av "kompetenshöjande" insatser (ungdomsreserverbeten) för ungdomar under tidigt 1930-tal. Se *Från springpojke till fullgod arbetare. Om bakgrunden till 1930-talets ungdomsreserverbete*, Uppsala Papers in Economic History, Research Report 27, 1991.
8. Den här typen av uppföljningsundersökningar är gängse i olika utredningar av arbetsmarknadsutbildningen, t.ex. *SOU* 1983:22, "Utbildning för arbetslivet", se särskilt kapitel 9.
9. S. Bowles och H. Gintis, *Schooling in Capitalist America*, 1976. För senare kompletteringar till denna bok se Knud Jensens intervju av Herbert Gintis i *To bidrag till kritiken af produktions- och reproduktionsteorier i uddannelsesystemet*, Institut for Pedagogik og Psykologi, DLH 1982.
10. Jag gör inga anspråk på att försöka gå närmare in på de grundläggande ansatserna i vare sig kapitallogiken eller marxismen. Det är emellertid de frågor och problem som kommit fram i samband med forskningen om yrkesutbildning i Tyskland och Danmark, som jag tycker är relevanta i en diskussion om arbetsmarknads- och yrkesutbildning i Sverige.
11. D. Broady, *Utbildning och politisk ekonomi. Introduktion till sjuttioalets marxistiska utbildningsforskning i Västtyskland och Danmark*, 1978. På svenska finns också ett urval av några centrala bidrag samlade i boken *Jämlikhetsmyt och klassherravälde — En antologi om skola och utbildning i avancerade kapitalistiska samhällen*, S. Lundberg, S. Selander och U. Öhlund (red), 1976.
12. Jag tackar Lars Svensson för denna synpunkt. I konventionell nationalekonomisk teori kan man förklara detta fenomen med utgångspunkt från förekomsten av externaliteter eller utbildningens karaktär av kollektiv vara. Det enskilda företaget kan aldrig utgå ifrån att den utbildning de erbjuder arbetskraften inte kommer att kunna utnyttjas av andra företag i framtiden.
13. Se t.ex. B. Simonsen, *Dansk uddannelse og planelegning*, 1976, och A. Mathiesen,

Utbildning och produktion, 1978 (i svensk översättning).

14. L. Pettersson, *Ingenjörutbildning och kapitalbildning 1933—1973*, Skrifter utgivna av ekonomisk-historiska föreningen, 1983.
15. Industrisociologen Bo Helgeson ger en översikt av marxistisk och icke-marxistisk kvalifikationsteoretisk forskning i sin avhandling *Arbete Teknik Ekonomi*, 1986. Liksom många arbetsmarknadsekonomer menar Kern/Schuman i senare forskning att nya "produktionskoncept" medför en utveckling av arbetsprocessen och arbetsorganisationen i riktning mot mindre arbetsdelning, mera av samarbete, mindre hierakier i företagen och en allmän uppgradering av det mänskliga arbetet. Naturligtvis varnar man samtidigt för att en utveckling mot vad som allmänt kallas mer av "interna" arbetsmarknadsstrukturer också kan medföra blockering och utestängning av delar av arbetskraften. Se D. Broady och B. Helgeson, "Farväl till arbetsdelningen? Den västtyska diskussionen om Horst Kerns och Michael Schumans nya studie", i D. Broady, a a, 1986.
16. Se t.ex. D. Broady, "Arbetsmarknadsqualificering och arbetskraftsqualificering", *Forskning om Utbildning* nr 3 1980. Se vidare B. Helgeson, a a, 1986.
17. Denna forskningsinriktning har sin bakgrund i projektet Strukturförändringar i svensk ekonomi 1800—1980. Konstruktion och analys av nationalproduktserier. Se t.ex. O. Krantz och L. Schön, "Den svenska krisen i ett långsiktigt perspektiv", *Ekonomisk Debatt* nr 7 1983; L. Schön, *From War Economy to State Debt Policy, 1989*; L. Schön, *Elektricitetens betydelse för svensk industriell utveckling*, Vattenfall FUD-rapport, 1990.
18. R. C. Edwards, M. Reich och D. M. Gordon, *Segmented Work — Divided Workers*, 1982, samt D. M. Gordon, "The World Social Economy: Cycles and Trends", i T. K. Hopkins och I. Wallerstein (ed), *Processes of the World-System*, Volume 3, 1980.
19. Exempel på ovanstående studier är G. Olofsson, "Den svenska erfarenheten — en modell eller parentes", i *Zenit* nr 2 1984; M. Mörner, "The Swedish Model: Historical Perspectives", i *Scandinavian Journal of History* nr 3 1989; M. Rojas, "The Swedish Model in Historical Perspective", i *Scandinavian Economic History Review* nr 2 1991.
20. Jag baserar denna framställning på i huvudsak L. Schön och C.-A. Nilsson, "Investeringsmönster och kris i svensk ekonomi", *Zenit* nr 54 1978; L. Schön, "Det förstenade kapitalet", *Zenit* nr 77 1982; L. Schön, a. a., 1990 (se särskilt kap 2); O. Krantz, *Aspekter på svensk ekonomisk utveckling efter 1850*, Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen nr 50 1987.
21. Se L. Jörberg och O. Krantz, *Ekonomisk och social politik i Sverige 1850—1939*, Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen nr 4 1978, s 59—61.
22. L. Jörberg, *Den svenska ekonomiska utvecklingen 1861—1983*, Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen nr 33 1984.
23. L. Svensson, *Ekonomisk strukturförändring och kvinnolöner. En diskussion om orsaker till variationerna i kvinnliga privatjänstemäns löner 1955—1990*, Lund Papers in Economic History, no 16 1992; L. Svensson, "Den solidariska lönepolitiken och kvinnolönerna", *Arbetshistoria* nr 1 1992.
24. Om de centrala och samordnade förhandlingarnas betydelse för lönestrukturens utjämning kan man bl.a. läsa i Douglas A. Hibbs och Håkan Locking, "Löneutjämning och löneökningstakt under den solidariska lönepolitiken", *Ekonomisk Debatt* nr 8 1991. Den solidariska lönepolitikens betydelse för strukturrationaliseringen diskuteras också av Lennart Erixon i uppsatsen *Structural Change and Economic Policy in Sweden during the Post-War Period*, 1988.
25. En intressant jämförande studie av arbetsmarknadsparternas agerande i Sverige och England, mot bakgrund av den ekonomiska utvecklingen i respektive land, har utförts av Alf Johansson och Joseph Melling i artikeln "Labour Relations and Industrial Productivity", *Scandinavian Economic History Review* nr 3 1990.
26. I Kondratievs och Schumpeters första modeller för cykliska förlopp i den ekonomiska

- utvecklingen kunde man inte förklara innovationsmönstret som en naturlig del av det ekonomiska långvägsförloppet, dvs den tekniska utvecklingen var exogen i modellerna och därmed kunde man egentligen inte heller hävda någon systematik i utvecklingen. Se exempelvis K. Eklund, *Long Waves in the Development of Capitalism*, Handelshögskolan 1979. I marxistiskt inspirerade långvägsmodeller har den tekniska utvecklingen förklarats som en beståndsdel av, och framdriven av, de ekonomiska krafter som är i rörelse. Det samma gäller strukturekonomisk forskning; i alla fall sedan Ingvar Svennilsons betydelsefulla verk om strukturproblemen i mellankrigstidens Europa, *Growth and Stagnation in the European Economy*, 1954.
27. Denna diskussion behandlar Anders L. Johansson utförligt och föredömligt i sin avhandling, a. a., 1989.
 28. R. Casparsson, *LO under fem årtionden, andra delen 1924—1947*, s 164—185. Om Mond-Turner-samtalen och dess betydelse kan man bl a läsa i A. Booth och M. Pack, *Employment, Capital and Economic Policy — Great Britain 1918—1939*, 1985.
 29. *SOU* 1939:13, "Rationaliseringsutredningens betänkande". Del 1. Motiv och förslag.
 30. I en artikel i *Zenit*, a. a., 1984, diskuterar Olle Krantz sambandet mellan den ekonomiska politik som socialdemokratin förde från 1930-talet och in på efterkrigsdecennerna, och omvandlings- och rationaliseringsfaserna i den ekonomiska utvecklingen. Han menar att det efter krisen på 1930-talet och in på 1940-talet fanns klara ambitioner hos arbetarrörelsen att föra en mera långsiktigt strukturrationaliserande politik (som alltså inte bara diskuterade produktionsprocessens effektivitet utan också dess framtida innehåll), som sedan övergavs in på 1950-talet till fördel för en kortsiktigt tillväxtbefrämjande politik. Det är klart att det hos socialdemokratin, framför allt under åren efter kriget, fanns förhoppningar om en planhushållning, som skulle förutsätta stora ingrepp och styrning av den privatkapitalistiska sektorn i ekonomin. Men dessa politiska ansatser förblev just ansatser. Däremot kan man se en klar linje från de diskussioner som fördes om behovet av rationalisering och effektivisering av produktionen under mellankrigstiden, bl a i samband med de sociala reformerna och arbetslöshetspolitiken, och intentionerna bakom den solidariska lönepolitiken och arbetsmarknadspolitiken i den Rehn-Meidnerska tappningen. Här handlade det om en medveten politik för att underlätta och driva på strukturrationaliseringen i näringslivet. Något mera långsiktigt omvandlingsperspektiv, i Krantz' mening, kan dock inte spåras. Det gäller även rapporterna från *Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering* (den s k Myrdalskommissionen) 1944. De kortsiktiga konjunkturproblemen och effektivitetsproblemen i näringslivet stod i centrum. Utgångspunkten för utredningen var ju att utröna möjligheterna att häva en förväntad depression vid övergången från krigs- till fredshushållning.
 31. Se L. Erixon, *Whats' Wrong with the Swedish Model?*, SOFI 1985; L. Erixon, a. a., *Ekonomisk Debatt* nr 3 1989. Lennart Erixon har i olika sammanhang uppmärksammat ett problem eller misslyckande i strategin bakom den solidariska lönepolitiken: Man lyckades aldrig pressa vinsterna i de ledande storföretagen. Därmed minskade kostnadspressen och incitamenten för teknisk förnyelse i dessa grenar av näringslivet. Tanken var ju ursprungligen att man skulle utveckla redskap som kunde förhindra förekomsten av dessa övervinster, något som bl.a. låg bakom Meidners förslag till löntagarfonder.
 32. Se t.ex. R. Layard, "Varför överge den svenska modellen?", *Ekonomisk Debatt* nr 4 1991.
 33. Tommy Nilsson och Göran Brulin har i olika sammanhang diskuterat möjligheterna att utveckla den svenska modellen i en riktning som motsvarar de krav som en föränderlig ekonomisk verklighet ställer. T. Nilsson och G. Brulin, *Mot en ny svensk modell. Arbete och förhandlingssystem i förändring*, 1990.
 34. Se även Lennart Schöns bidrag till Dahmén-symposiet 1991, *Utvecklingsblock och omvandlingstryck i makroekonomiskt perspektiv; exemplet industrins elektrifiering*.

35. Några idéer och empiriska resultat av en forskning efter dessa linjer presenteras av Margherita Russo i tidskriften *Labour – Review of labour economics and industrial relations* – nr 5 1991, "The Effects of Technical Change on Skill Requirements: An Empirical Analysis", s 45–74.